

Mikroipuinak eta Joseba Sarrionandiaren *Han Izanik Hona Naiz*

Amaiur ARAMAIO ELKORO

1.- Sarrera: Mikroipuinaren definizio baterantz

Genero literario honek gaur egungo euskal literaturan ez du oihartzun handirik. Badira lan batzuk genero hau landu dutenak, nahiz eta uste den gutxi direla, erraz aurki daitezke. Artikulu honetan, adibidez, *Han Izanik Hona Naiz* liburua aipatuko da. Liburu honetan mikroipuinak izango ditugu.

Lan hau aurrera eramateko eta irakurketak beste baten begiekin ikusi ahal izateko, nire eskerrak eman nahi nizkioke Jon Kortazarri hartu dituen lanengatik.

Mikroipuinak edo kontaketa laburrak

Azkenaldian genero honetara hurbiltzea zabalagoa izan da eta gainera genero honen izenak ere hainbat modutara izendatu dira: mikrofikzioa, ipuin txikia, gutxieneko istorioa... genero hau deskribatzeko esan daiteke oinarrizko zenbait elementu hartzen direla kontuan. Berez, testua mikroipuin izateko bi baldintza bete behar ditu: bata, laburra izatea eta bestea, narrazioaren naturaltasuna.

Hala eta guztiz ere, David Roas-ek dioenez ez dago ezberdintasunik mikroipuin edo ipuinen artean, ipuin generoak eman dezakeen beste adar edo aldaera bat dela beste askoren artean dio. Gainera, David Roas-ek mikroipuinaren inguruko azalpen zehatzagoak ematen

ditu eta bertan aztertzen ditu mikroipuinaren xehetasunak. Hain zuzen ere, ezaugarri diskurtsiboak (narratibitatea, hiperlaburtasuna, laburtasuna, intentsitatea); ezaugarri formalak (egituraren konplexutasunaren gabezia, pertsonaien azalpen minimoak, deskribapenen gabezia, lekuen zehaztasun falta, elipsiaren erabilera anitza, elkarrizketen gabezia, amalera harrigarria, izenburuaren garrantzia, hizkuntzaren esperimentazioa); gaiari buruzko ezaugarriak (intertualitatea, metafikzioa, ironia, parodia, umorea, kritikarako intentsioa); ezaugarri pragmatikoak (irakurlearenganako harridura, irakurle aktibo baten beharra).

Mikroipuinak zer diren eta nolako egitura eta ezaugarriak izan behar dituen zehaztea edo sailkatzea azken hamarkadan asko aurreratu dela dio Fernando Valls-ek berak idatzitako "Ultimas noticias sobre el microrrelato español" artikuluan.

Mikroipuinak komertzioz kanpo dagoen generoa da eta beraz, genero honek bere askatasun osoa du zehaztasunak hartzerakoan.

David Lagmanovich-en "En el territorio de los microtextos" artikuluan azaltzen da nola ipuin liburuetan bat-batean azaltzen den narrazio laburren bat, orri bete edo paragrafo bat edo biko luzera duena, baita hitz gutxiko neurria dutenak ere. Nahiz eta testua motza izan ez dauka zertan mikroipuin izan, baina esan behar da mikroipuinaren ezaugarri nagusia laburra izatea dela.

Genero hau egunkarietako testu txikiekin ere konparatu izan da, egunkarietako testuak behar beharrezko informazioa ematen dute eta horretarako funtsezkoa da laburra eta zehatza izatea. Era berean, laburtasuna eta zehaztasuna muinean oinarritu behar dela esan behar da. Egunkarietan ematen den informazioan ustezko gertakariak kontatzen dira eta horregatik errazagoa da mikroipuin bezala izendatzea. Bi genero hauen artean bada berdintasunik, baina solilik laburtasunean eta oinarrizkotasunean, mikroipuinak autoreak asmatutako istorioa izango da eta egunkariakoa, ordea, errealitateko zati baten kontaketa.

David Lagmanovich-ek mikroipuinaren gaia poesiara ere eramaten du. Mikroipuinaren generoan poesia ere sartzen dela dio, batzuetan prosan eman ohi da kontakizunaren hasiera eta ondorengoa poesia

gisa ere idatzi daiteke, horrela batzuetan poesia konposizioa eman dezake.

Artikulu honetan mikroipuinaren ezaugarri nagusiak ematen dira eta idazlearen ustez hauek dira: laburtasuna, narratibitatea eta fikzioa. Hiru ezaugarri hauek ez dituen testua ez da izango mikroipaina baizik eta beste zerbait: esaera, pasadizoa, txistea, mikropoema, oinarritzko egunkariko notizia...

Domingo Rodenas de Moya-k bere "Contar callando y otras leyes del mikrorrelato" artikuluan mikroipuinek zerbait esan gabe uzten dutela dio irakurlearengan arreta piztu dezan edo irakurleak berak pentsa dezan zer den ezkututzen den hori.

Monterrosok ere gorailpatu egiten du labur idazten dutenen meritua. Jakin egin behar da ezabatzen eta mozten, ezkutatu eta horrekin jakintzat ematen idatzi ez dena. Elipsia zehaztasun handiko tresna gisa hartu behar da hemen eta tresna hori izan behar da lehengal ipuin laburrak idazten dituenarentzat.

Orain arte esandakoak, beste aldetik ere eragina izan behar du, hau da, irakurlearen aldetik ahalegin gehiago behar da, bestelako testu luzeetan baino gehiago proportzionalki. Horregatik esaten da miniaturistaren lana oso delikatu dela, ipuin hauetan bezala ahalegina eskatzen duelako.

Gehienetan ez da esaten luze idaztea errazago denik, baizik eta labur idaztea arinago eta errazago egiten dela ustea da. Labur idaztea erosoago egiten dela uste da, baina benetan laburtasun horretan esan nahi dena luzea bada, ez da erraza labur eta egoki esatea. Henrich Heine-k *boutade* ezagunean esaten zuen bezala "no he sido breve porque no tuve tiempo", hau da, denporarik izan ez zuelako ez zen laburra izan. Batzuetan laburra izatea ez da erraza eta gehiago kostatzen da luze idatzitakoa laburtzea eta era berean luzean idatzita zegoen zentzu bera izatea.

Mikroipuinaren arintasuna definitzeko orduan, normalean ipuin arinak direla esaten da, laburrak izaterakoan azkar irakurtzen direla esan ohi da bestelako eleberriak baino. Hala eta guztiz ere, nahiz eta labur idatzita egon ez da arintasunean irakurtzeko generoa. Labur idatzita dagoen horrek duen mamia poliki irakurri beharrekoa da.

Aurretik aipatu bezala, errealitate fantastikoak duen garrantzia Irene Andres-Suarez-en "Los nanocuentos de Jose Maria Merino. Claves de lectura" artikuluan ere azaltzen da. Espainian, esan behar da, laurogeiko hamarkadaraino ez zela literatura fantastikoaren interesik piztu. Interes hau Jose Luis Borges, Felisberto Hernandez edo Julio Cortazarren eraginez piztu dela esan daiteke. Idazle hauek metafikzioa eta hizkuntzaren beraren aldaketak ekarri zituzten genero honetara.

Artikulu honetan esaten da bizitza errealean dugun egunerokotasunetik edo normaltasunetik kanpo idatzi behar duela literaturak, hau da, arraroa den hori idatzi behar dela literaturan. Normaltasun horretatik kanpoko zerbait bilatzen dela, betikotasunean ohituta erosoegi bizi garela eta arraroak diren gauzak ahaztea hobe dela deritzo jende askok, baina azken finean arraroa den hori da gure egunerokotasuna. Kontakizun fantastikoak eguneroko bizitza ordezkari dezake arraroa den horregatik, normaltasunetik bat-batean urruntzen da fikziora. Askotan fikzioak errealitatea ulertzen ere laguntzen du.

Mikroipuinien amaierak kontuan hartuta, oso aipagarria da hauek izaten duten bukaera mota. Genero honetan askotan gertatzen den bezala bukaera harrigarria izan ohi da, espero ez den bukaera, hain zuzen ere. Ipuinean azaltzen den egoerari buelta ematen zaio bat-batean, eta bukaera honek askotan ipuinaren hasierara eramaten gaitu hobeto ulertzeko. Ipuina berriro irakurtzerakoan beste ikuspuntu batetik irakurtzen da, irakurleak badaki nola bukatuko den, baina osorik ulertzearen ipuina hasieratik irakurtzea izaten da askotan egiten dena. Honetaz gain, narratzaileak lehen pertsonan idazten badu, zaila izaten da emozionalki ez eragitea irakurleari eta horrek ere ipuinean bertan sartzen laguntzen du, irakurleak azkenean eragin zuzena izaten du ipuinarekiko.

Azkenik aipatzeko, mikroipuinien orain arteko ezaugarri nagusiak direla eta, laburtasuna, elipsia eta bukaera harrigarriak direla uste dut puntu indartsuenak genero honetan. Genero honi indarra ematen dien puntu nagusiak direla uste dut, alde batetik laburtasun horretara iristea ez delako erraza, lortu behar den zerbait da, beste aldetik elipsiaren erabilera ugariak irakurleari pentsatzeko aukera ematen dio eta hau uste dut oso aberasgarria dela gaur eguneko literaturan. Azkenik bukaera harrigarria ere aipatzeko kontua da, ez gaude ohiko

ipuinetan ohituta espero ez dugun bukaera bat jasotzera, normalean ipuinean zehar emandako pausok amaierara eramaten gaituzte, baina genero honetan erakutsi ez dizkiguten bukaerak ere badirela ikus daiteke. Genero hau orokorrean oso landua dela deritzot, eta honekin ez dut esan nahi beste generoak gutxiago direnik, genero honek gainera begiratuta erraz egitekoa ematen badu ere, bere lana badu.

2.- Han izanik hona naiz: ipuin eta mikroipuinak

Sarrera

Liburua hartuta, irakurtzen hasi aurretik ikus dezakegu nolako egitura daukan. Liburua irekiaz batera Paul Eluard-en alpuia aurki genezake: "Je m'obstine a mêler des fictions aux redoutables réalités". Nola ez, Paul Eluard poeta surrealista izango da eta bere iturritik edango du Sarrionandiak askotan.

Honen ondoren, "eskaintza" azaltzen zaigu. Bertan, liburuan lagundu diotenei eskerrak ematen zaie, hori bai, eskerrak nahiko modu bitxian, ironia edo umore puntu batetik, hain zuzen ere. Esan daiteke, "eskaintza"-k ere beste ipuinekin egiten duela bat, hau da, ez dela eskaintza soil bat, ipuin ukitua daukala esan daiteke.

Eskaintzaren ostean, liburuko ipuin sorta dator, 80 ipuin edo mikroipuinako bilketa, hain zuzen ere. Esan behar da, *Ez gara geure baitakoak* liburuan ere ipuin kopurua ere horixe bera dela. Liburu bi hauek, zehatzago esateko, *Han izanik hona naiz* liburua, bestearen ondorengoa edo atzetik doakiona da.

Mikroipuin hauek, orokorrean, orri bat edo bi dituzte asko jota. Guztiak dira oso laburrak eta batzuk esaldi batera ere mugatzen dira. Ipuin askotan, ipuina bera nori eskainita dagoen azaltzen da goian (Mariasun Landari, Elixabete Garmendiari, Jose Luis Zumetari, Karlos Gorrindori, etab.).

Beste ipuin batzuetan, berriz, alpuak azaltzen dira. Norbaitek esan edo idatzitako esaldiren bat aipatzen da ipuinaren hasieran D.H. Lawrence, idazle ingelesa, hainbat gai lantzarren bere liburuetan zentsura jasan izan zuen eta bere bizitza gehiena erbestean igaro

zuen. Sarrionandiak Lawrence-en lanak kontuan izango ditu, ez du edonor aukeratzen bere ipuinaren hasiera emateko. Arnaut Oihenart, elizgizon ez zen lehen euskal idazlea, euskal nazioaren ikuspegitik idatzi zuen Euskal Herriko historia Erdi Arora arte. Joxe Azurmendi, euskal idazle eta pentsalari emankorrenetako bat dugu Euskal Herrian, esanguratsua hainbat lan egin duelako euskararen munduan. W.C. Williams, modernismoko eta imaginismoko poeta amerikarra zen, bere burua sozialistatzat zeukan eta kapitalismoaren aurkako, hain zuzen ere, Sarrionandiak bere gustuko dituen pertsonaiak hartuko ditu ipuinei hasierak emateko, nolabaiteko lotura izango dute aipuen egileek liburuaren idazlearekin.

Badira ipuin batzuk, izenburuaren azpian bestelako izenburu edo esaldiren bat daukatenak: *Krimen pasionala*; *Itzulpena*; *Vitae et placita clarorum philosophorum*; *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et démons*; *Essai sur l'inegalité des races humaines*; *Les travailleurs basques et le sens de leur histoire*; *Jean Beausoleil, les libre set l'hygiene*. Editeur mercure de france, paris, 1958.; *Mila gau* eta bat gehiago.

Gai aldetik aipatzekoak puntu batzuk. Ipuin guztiekin ezinezko da gai bateratsu bat izatea, beraz, gai orokor batzuk aipatuko ditut.

Alde batetik, mito, kondaira, ipuin herrikoia eta abarren apurketa aipatuko nuke. Liburuan zehar badira zenbait ipuin betiko ipuin izan direnak edo entzundako kondairak izan direnak. Hemen ordea, kontakizun horiek hartu eta moldatu egiten dira, hain zuzen ere, kontrastea bilatuz edo justu aurkakoa kontatuz. Betikotasunetik irteten diren ipuinak izaten dira asko, edo bestela mitoen barruan ere posible ez diren pasadizoak gertatzen dira. Puntu garrantzitsu bat honakoa, bere beste hainbat liburutan ere horrela erakutsi diguna. Honen adibide dira esaterako 9, 15, 79 eta 119. (maitasunari buruz, ekibokazioa, Hamelingo xirularia eta belle au bois dormant, hurrenez hurren.) ipuinak.

Beste aldetik, liburu osoan zehar igartzeko bezalakoa da ironiaren presentzia. Ipuin askotan agertzen da ironia, bizitzari barre egiten zaio, bizitzari burla egiten zaio eta gainera gai asko eta asko ez dira, esaten den bezala, barre egitekoak. Kontu serioak izanda ere kritikatzen egiten dira ironiaren alderditik.

Irakurleari pentsa araziko dion kritika mota erabiltzen du, ironia ukituarekin. Kritika mota horren ostean, edo ironia hori nolakoa den ikusi ostean, irakurleak berak, normalean, idazleak esan duenari buelta batzuk ematen dizkio.

"Han izanik hona naiz" ipuinetatik izenburura

Liburuaren izenburua izateaz gain, ipuinetan ere aurkitu dut "Han izanik hona naiz" esaldia. Ipuinaren amaieretan azaltzen dira ager-tzekotan ere. Adibide bezala, 15, 43, 62 eta 79 (Ekibokazioa, tren maiteminduak, leiho argia eta Hamelingo xirularia, hurrenez hurren) ipuinak dira esaldi hau dutenak.

Esaldi honekin interpretazio asko egin daitezke, beraz, nik nirea emango dut. Esaldi honekin adieraz dezake Sarrionandiak han izanda hona dela, edo ez den leku batean dagoela, ezlekua edo ez-tokia dela berea, behar ez duen lekuan dagoela hain zuzen ere. Eroso sentitzen ez den leku batean bezala dagoela bera eta horrek tristezia edo lekuz kanpo egotea ekartzen duela askotan.

Ipuinak ere bat datoz gai honekin, denetan dago zerbait lekuz kanpo dagoena edo arraro sentitzen dena. Lekuz kanpo egoteak norberaren egoera ere baldintzatzen du, beraz, ipuin hauetan ere horixe bera nahi duela erakutsi uste dut.

Aurrerago ikusiko dugu, liburu honi buruzko esanean, ez dela gauza bera pentsatzen, hau ustezko iritzi bat baita.

Ipuinak elkarri lotuta

Ipuin liburu honetan, aurretik esan dudan bezala, ipuinek euren artean oso lotura gutxi dute. Ipuin bakoitza normalean, bakarra da eta ez du zerikusirik gainontzekoekin.

Ipuin multzo batzuk badute itxura edo nolabaiteko harremana euren artean.

Aurreko atalean azaldu dudan bezala, 15, 43, 62 eta 79 ipuinetan "han izanik hona naiz" esaldia daukagu bukaeran. Esaldi honek bateratu egiten ditu ipuinak, denei egitura bera ematen die bukaeran. Ipuin hauek talde berean sartuko nituzke duten amaiera dela eta.

Hurrengo istorio bikote bat daukagu, 100 eta 101 ipuinak (Hazparne 1893 eta Hazparne 1987) izenburuari begiratuta bakarrik, nolabaiteko lotura dutela ikusiko genuke lehen begiratuan. Ipuin biak irakurri ostean, ordea, konturatzen gara gai aldetik ez direla berdinak eta elkarrekin zerikusi handiegirik ere ez dutela. Lehenengo ipuinaren bukaeran gizon batek emigratu egin behar izaten du Ameriketara eta bigarren ipuinaren hasieran beste gizon bat, Parisera emigratu ondoren bueltan itzultzen da bere herrira.

Ondoren, lau ipuin ditugu bukaera antzerakoa dutelarik. 30, 78, 114 eta 120 (Ehiztariak, ardi beltza, ardiak eta iheslaria) ipuinak modu antzerakoan amaitzen dira. Esan daiteke, bukaeren artean ere lotura edo jarraipen bat ematen zalela. "eta fini", "hauxe da dena"... bezalako amaierak ematen dira, eta azkenak (120) amaiera bezala ematen dio bukaera mota horiei.

Ipuinen hasierak direla eta, badira pare bat ipuin berdintsu hasten direnak batzuk aipatzearren. 78 eta 96 (Ardi beltza eta tesoroaren kutxa) ipuinak berdintsu hasten dira: "Ipuin hau benetakoa da, hemendik hurrin eta handik hurbil sortu zen, eta egin didaten bezala kondatuko dizuet." Edo "Behinola, hemendik hurrin eta handik hurbil, bazen...". Ipuinak hasteko teknika ezberdinak daude, eta honako ipuinetan berdina aukeratzen du bientzako. Ipuinen hasiera tipikoak direla esan genezake beraz.

Liburuan bertan ipuinen arteko harremanak egon arren, liburu honetatik kanpoko lanetan ere badute hauek isla.

Nahi eta nahi ez, beti hartzen dira erreferentziak beste ipuin edo liburuetatik, baita idazleak berak idatzi dituenetatik ere. Hau gertatzen delako, irakurlea irakurtzen doan heinean beste liburu edo ipuin batzuekin gogora daiteke.

Hasteko, *Ez gara geure baitakoak* liburua hartuko dugu eta ikusiko dugu hau ere antzerako liburua dela. Liburuan bertan ere 80 ipuin aurki genitzake eta *Han izanik hona naiz* liburua bezala egituratuta dagoela ikusiko dugu. 80 mikroipuin direla ohartuko gara eta batzuek badute liburu honekin loturarik. *Ez gara geure baitakoak* liburua *Han izanik hona naiz* liburuaren aurrekaria dela esaten da orokorrean.

Oraintxe esan bezala, bi liburu hauen artean ere badira loturak ipuinei dagokienez. *Ez gara geure baitakoak* liburuan "edurnezuri"

ipuina agertzen zaigu eta *Han izanik hona naiz* liburuan 119. ipuina ere gai berekoa dugu. Bietan, betiko ipuinak agertzen dira, baina ipuin biak aldatu egiten dira ohiko gertakarietatik. Gaiaren atalean aipatu bezala, mitoak edo betiko ipuinak apurtzen dira bi hauetan.

Sarrionandiaren beste liburu batean ere, *Ifarraldeko orduak* liburuan, Hamelingo xirularia ere protagonista da, eta *Han izanik hona naiz* liburuan ere bere ipuin bat dauka. Hemen ere, aurretik aipatu bezala, betiko ipuina apurtzen zaigu.

Azkenik bere beste liburu batera joz, *Izeba Mariasunen ipuinak* liburuan, *Han izanik hona naiz* liburuan agertzen den bezalako ipuin bat daukagu. Hemen behean ikusiko dugu zein den ipuina eta nola *Han izanik hona naiz* liburuan 29. orrialdeko (Erorketarena) ipuina bezalakoxea den.

"Izeba Mariasunen Ipuinak"

Izeba Mariasunek sarritan esaten zuen:

"Ipuin bat kondatuko dizuet"

Eta orduan gu bere inguruan eseritzen ginen.

Izeba Mariasunen izarra zirkuluaren erdian dirdirutzen zen. Eta hasten zen:

"Behin batean bazen mutil bat Ameriketara joateko illusioa zuena. Joan da Balonara eta han hartu du untxi handi bat Guatemalarantz doana, eta jendez gainezka bete denean untxi hori abiatu da, Balonako barra iragan du, eta iadanik itsaso zabalean barrena doa..."

Eta isildu egiten zen itsasoaren tamainuaz gogoetan balego bezala.

Eta guk esaten genion:

"Eta gero, izeba, zer gertatu zen?"

Eta berak:

"Itxadon beharko duzue, ea mutil hori itzuli eta zer gertatu zitzaion kondatzen duen".

Bere liburuak alde batera utzita, ipuin herrikoi bat ere azaltzen zaigu, nola ez moldatuta, hau da, beste pertsonaia batzuk agertzen direlarik. Liburu honetan 88. orrialdean (Pierre de Lancre) ager-

tzen den ipuinak segituan gogorarazten digu ipuin herrikoia den istorioa. Ipuin herrikoia hau Azkueren liburu batean jasoa dago.

Atso Anka-Ausia (Azkue)

Andra bat suetean goruetan egoala, gabean gabean katu bat etorten dakan.

-iJesus!-esan eutsan bein senarrari-. Katu peste bat gau guztietan agertu ta gonarik gona ibiltan data. Bildur bere banaz suetean egoten.

-Neuk egingo donat goruetan gaur gabean, ea katu ori neuri etorten datan ikusteko.

Badago gizona irra ta irra eta suetegoienetik bera badatorko katua. Ateostera yoan ta dirautso:

-iGizona ta goruetan!

-iKatua ta barriketan!-esanaz goru-kirtena yaurtigi ta anka bat ausi eutsen gizon gorulariak katuari.

Urrengo egunean auzoko atsoa errenka-errenka ebilen.

Beraz ikusten dugu nola hainbat diren liburu honekin lotura duten beste liburu edo ipuinak. Hauek batzuk aipatzearren bakarrik izan dira, baina seguru beste horrenbeste ere badirela.

Amaiera

Manu Lopez Gaseniren hitzak kontuan hartuta argi geratzen da liburu honen aurrekari dela *Ez gara geure baitakoak*, 1989an argitaratutako liburua. Bi liburu hauek, *Ni ez naiz hemengoa*, 1985 eta *Marginalia*, 1988 liburuen beste aurpegia direla esan behar da.

Manu Lopez Gasenik esaten duen bezala, Sarrionandiak askotar erabiltzen dituen elementu batzuk ageri dira han-hemenka: literatura unibertsaleko mitoak iraultzeko desioa ("Ekibokazioa"), literaturaren iturri garbienetara ere ironiaren herdolla eramateko gogoia ("Hamelingo xirularia", "Belle au bois dormant") idazteko ekintza borondatezkoak idazleari munduan den askatasunik handiena ematen diola frogatzeko nahia ("Maitasunari buruz").

Ongi ezagutzen dugun euskal kausarekin lotutako paradoxa batzuk aurki daitezke: "Hazparne 1893" / "Hazparne 1987" istorio bikotea, "Tortura", "Euskal amen aieneak"... bezalako ipuinetan.

Bere liburuetan beti egongo da agerian ezkutatu ezin den euskal gatazkaren irudia.

Euskal literaturari erreferentzia asko egiten dizkio liburu honetan, "A basque writer" edo "Atsotitz apokrifoak" bezalakoetan. Baita beste ikuspuntu batetik egiten dizkion kritikak: "Literadur Kriptika", "Jenero literarioak" edo "Lehiaketa".

Bibliografia

- Andres-suarez, Irene (2008): "Los nanocuentos de Jose Maria Merino. Claves de lectura.". Monográfico de *Ínsula*. Septiembre de 2008.
- Azkue, Resurrección María (1989): *Euskalerrriaren Yakintza. Literatura Popular del País Vasco. Cuentos y Leyendas*. Tomo III. Euskaltzaindia. Bilbo/Espasa-Calpe. Madrid. (381.or)
- Lagmanovich, David (2008): "En el territorio de los microtextos". In Valls, Fernando (coord.): *El microrrelato en España*. Monográfico de *Ínsula*. Septiembre de 2008.
- Kortazar, Jon (2003): *Euskal Literatura XX. Mendean*. Prames. Zaragoza. (238.or)
- Kortazar, Jon: La Música del Microrrelato (argitaratu gabea)
- Lopez Gaseni, Manu (1993-1): *Egan*. "Joseba Sarrionandiaren Han Izanik Hona Naiz" (Elkar, 1992). Donostia. (251.or.)
- Rodenas de Moya, Domingo (2008, b): "Contar callando y otras leyes del microrrelato". In valls, Fernando (coord.): *El microrrelato en España*. Monográfico de *Ínsula*. Septiembre de 2008.
- Sarrionandia, Joseba (1984): *Narrazioak*. Elkar. Donostia.
- Sarrionandia, Joseba (1985): *Ez Gara Geure Baitakoak*. Pamiela. Iruñea.
- Sarrionandia, Joseba (1989): *Izeba Mariasunen Ipuinak*. Elkar. Donostia.
- Sarrionandia, Joseba (1992): *Han Izanik Hona Naiz*. Elkar. Donostia.
- Sarrionandia, Joseba (1995): *Hnuy illa nyha majah yahoo*. Elkar. Donostia
- Sarrionandia, Joseba (1999): *Hau da Ene Ondasun Guzia*. Esan Ozenki, Txalaparta. Irun, Tafalla.
- Valls, Fernando (2008): "Ultimas noticias sobre el microrrelato español". Monográfico de *Ínsula*. Septiembre de 2008.
- <http://zubitegia.armiarma.com/>

Sorkuntza